

ВПЛИВ КЕРІВНОЇ ЕЛІТИ НА ВЕКТОР ДЕРЖАВНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Одне з важливих завдань на сьогодні полягає в консолідації народу на основі нових ціннісних орієнтирів. Для цього потрібна насамперед модернізація політичної системи, підвищення рівня довіри до влади.

Завдання статті – визначити на основі аналізу поняття «політична формула» у працях таких елітологів, як: Г. Моски, В. Парето, Р. Міхельс та теоретика раціональної бюрократії М. Вебера взаємозв'язок і взаємовплив керівної еліти на той чи інший тип політичного режиму в країні, вектор державно-го розвитку та систему цінностей суспільства.

У кожному суспільстві існує притаманний йому набір цінностей. Люди ж завжди були, є і будуть з різними поглядами на події та їх оцінками, неоднаковими інтересами, а отже, й цінностями. На основі ставлення до умовної системи цінностей, що властива певному суспільству, виділяють такі сучасні політичні ідеології, як: лібералізм, консерватизм, соціалізм, націоналізм, комунізм, соціал-демократизм, анархізм, фемінізм, екологізм та комунітаризм.

Сучасна плюралістичність ідеологій досить своєрідна, її механізми трансформації незрозумілі, побудовані на конструкціях напівабстрактних та побутових уявлень. Тому еліта й виступає тією соціальною силою, що транслює в суспільстві узагальнені соціальні цінності та стимулює суспільні настрої. За допомогою ідеології відбувається обробка соціальної «біомаси». Саме ідеологія надає політичній владі цілеспрямованого характеру, орієнтуючи на певну систему цінностей, норми поведінки та спосіб життя. Однією з функцій ідеології є також створення перспективного проекту розвитку суспільства. Жодна влада не може існувати без ідеології. Російський філософ і політолог М. Бердяєв зазначав: якби люди не мали здатності підпадати під гіпноз слів, то невідомо, як влада змогла б утримуватися. Ефективність влади виступає потужним мотиватором для громадян у кредитуванні влади довірою, повагою та визнанням, в легітимізації її «знизу» і в забезпеченні взаємодії еліти і мас.

У праці «Історія політичних доктрин» італійський вчений Г. Моска робить висновок, що функція політичної науки полягає в розробленні мистецтва управління, а виконання функції управління він відводить політичній еліті. Народне представництво, суверенітет, егалітаризм – це міфи, які маскують існування і діяльність політичного класу і призначені для мас (нееліт). На думку Моски, реальна демократія і соціалізм – це не тільки утопія, але й утопія, які неспівставні з законами суспільства та людської природи. У своїй роботі під назвою «Правлячий клас» («The Ruling Class») Г. Моска розкриває проблеми політичної психології, яка вивчає політичну поведінку людей, особливості їх менталітету та вплив політичних процесів на особу. Він обґрунтовує «політичну формулу», тобто ідеологію, на основі якої формується легітимність правлячого класу. «Політичну формулу» він визначає як «чистої води містифікацію», пов'язану перш за все з тим, що люди по своїй природі схильні повинуватися абстрактному принципу, а не конкретному індивіду, який володіє необхідними якостями.

Італійський соціолог та політолог В. Парето вказує на дві

основні якості керівників: вміння переконувати й маніпулювати людськими емоціями та вміння, де необхідно, застосовувати силу. Вчений розвиває ідею управління масами шляхом маніпулювання їхніми почуттями за допомогою ідей, які, до речі, відповідають інтересам правлячих класів, а не простого люду. Політика уряду тим ефективніша, чим успішніше він використовує емоції. Вміє застосування цього принципу завжди дає політичний успіх. Як показує політична історія, самих тільки методів переконання є замало. Задля того, щоб правлячий клас міг зберегти владу, він має вчасно застосовувати силу. Нездатність правлячого класу застосовувати силу, призводить до його деградації й приходу до влади нової правлячої еліти. У своїх концепціях Парето сформулював закон «циркуляції еліт», де розподілив представників влади на «кисів» та «левів» в умовах соціальних перетворень.

Відомий елітолог Р. Міхельс визнає політичне маніпулювання неминучим, він пише про масову патологію, де «натопи витісняють індивіда, а разом з ним і його особистість та почуття відповідальності». Маси нездатні до прийняття навіть найнеобхідніших рішень. Неможливість як прямої, так і опосередкованої демократії в першу чергу залежить від чисельності мас. Пряме самоуправління великих груп неможливе за технічними причинами, тому виникає потреба в делегатах, що представляють права й інтереси мас. Німецький теоретик М. Вебер, один із засновників сучасної політичної соціології, визначає легітимність як визнання влади підлеглими, їх добровільної згоди підкорятися.

Модель сучасної демократії близька до початкового значення веберівської категорії «легітимність»: масам належить вирішальна роль в обранні влади. Але на сьогодні вся ця їх роль закінчується біля виборчої урни. Тому при виборі представників еліти, на мою думку, слід ввести новий механізм в виборчому бюлетені, який передбачає витіснення з влади тих «еліт», до яких не має довіри в масах. Тобто, формується бюлетень, в якому громадяни за відповідною шкалою якості оцінюють «елітних претендентів у владі», і нелегітимні з них мають згідно загального волевиявлення народу припинити свою політичну діяльність. Таким чином «селекція еліти» проходить за прямою згодою суспільства. Вибори стануть механізмом легітимізації політичної еліти й забезпечуватимуть стабільність політичної системи. Легітимність або законність здобуття влади політичними елітами за часів незалежності України за своєю суттю не є в повній мірі правомірною. Влада здобувалася та утверджувалася різними шляхами, які не завжди були моральними для суспільства, скоріше всього латентними. Вона дуже часто діяла і діє за макіавеллістським принципом: мета виправдовує засоби. Чи стане еліта політично відповідальною за свої дії та проголошені гасла, – питання риторичне, що швидше викликає дискусію, аніж дає однозначну відповідь.

На сьогодні український ідеологічний спектр представлений досить широко. На теренах України все більшого поширення в соціумі набувають соціал-демократичні, ліберальні та національні цінності. Програмними засадами соціал-демократії є реалізація ідей демократичного соціалізму.

Ідеться про створення соціальної держави з колективною солідарністю, де розвинені культура та освіта. Дана ідеологія відстоює реформістський шлях суспільно-політичного устрою і є близькою до ідеології соціалістичної партії України. На відміну від соціал-демократії ідеологія сучасного лібералізму є близькою до індивідуалізму.

Що ж до українського консерватизму, то він самотужки та цілеспрямовано маргіналізував себе, жонглюючи ідеями крайніх лівих, або антисемітських, чи авторитарних за духом течій. Особливе місце в українському політикумі посідає Український сучасний націоналізм. Одні політики вважають його виключно позитивним явищем, а інші – реакційним. Можливість відкрито заявляти про власні принципи націоналізму одержав після здобуття Україною незалежності.

Щодо ідеології центризму, то вона будується на певних моральних традиціях і принципах, які сприяють єднанню партій, блоків, громадян в сфері політики, створенню середнього класу. Силами лівого спрямування є Комуністична партія України (КПУ) та Соціалістична партія України (СПУ). Їм протистоять партії націонал-демократичного характеру «Правік»: Народний Рух України (НРУ), Українська народна партія (УНП), Конгрес українських націоналістів, «Свобода». За ідеологічним спрямуванням НСНУ можна віднести до консерватизму, ПР до ідеології корпоративізму, БЮТ до солідаризму. При структуризації соціально-політичного складу «правлячого класу», лівоцентристами є Партія регіонів та Соціалістична партія України, а Блок Юлії Тимошенко й Народний союз «Наша Україна» відносяться до правоцентристів. Програми цих партій важко класифікувати ідеологічно. Немає підстав і сподіватися, що ці політичні сили врешті решт перетворяться на українських лібералів, консерваторів та нових соціал-демократів.

На думку член-кореспондента НАН України М. Михальченка, досвід домінування деяких владних груп («романтиків національно-визвольної революції», «прагматиків-реформаторів», «клановиків», «промисловців») у виконавчій владі України, показав, що вони ігнорують інтереси народних мас, не мають відповідальності перед народом, оскільки вони відчувають свою тимчасовість при владі та сповідають корисливі цілі.

Стратегію політичного конгломерату за ідейним спрямуванням є різноманітною. Та врешті в самій еліті відсутнє розуміння основних функцій їхньої ідеології, пропагуючи різні гасла під різними «брендами» політичні еліти та лідери сповідають однакові цінності. Національна еліта як і весь соціум за своєю сутністю не однакова. Традиційно вона складається з політиків, бюрократів, бізнесменів, інтелектуалів та інших соціальних груп. Правлячим класом є ті, хто безпосередньо володіє владою. Політична еліта є провідною частиною політичного класу, адже саме вона приймає та реалізує важливі політичні рішення в державі. До її складу можна віднести керівників держави та депутатів законодавчого органу. У більш широких трактуваннях до неї входять і політичні фігури середньої ланки, значущі для регіональної політики.

На прикладі парламенту України VI скликання ми бачимо внутрішній політичний склад, який представлений наступною політичною розстановкою сил: Партія регіонів – 175 депутатів, Блок Юлії Тимошенко – 156, Наша Україна – Народна самооборона – 72, Комуністична партія України – 27, Блок

Литвина – 20. В підсумку депутатський склад VI скликання налічує 450 обранців. Вони істотно впливають на процес функціонування і розвитку суспільних інститутів.

Ідеологія правлячої еліти в Україні залежить від тієї політичної сили, яка має більшість при владі і дбає про подальше соціально-економічне майбутнє України. Але відчутної громадської підтримки бракує як лівим, так і центристам. Більш того, якщо у лівих є певна програма, тактика та стратегія, то у центристів існують лише певні наміри, чого явно замало. Кожна з груп еліти, включаючи й парламент, проводить відносно інших груп специфічну політику. В одному випадку це боротьба за владу, в іншому – боротьба з ворогом, в третьому – досягнення перемоги будь-якою ціною. А це аж ніяк не сприяє консолідації політичних сил в суспільстві.

Наше суспільство не є стабільним, а перебуває в постійному процесі трансформації і потребує формування загальної, спільної інтегративної ідеології України. За результатами соціологічного опитування правляча еліта України має вкрай низьку довіру в населення. Політична та духовна еліти мають генерувати цілісну систему нових ідей, які здатні були б об'єднати суспільство. Необхідний діалог політичних еліт з пресою та громадськістю задля поінформованості різних суспільних верств щодо чіткої концепції українських реформ. Без опори на ідеї, без мобілізації віри, політика неспроможна реально поліпшити життя в державі.

Досі у суспільстві немає чітких соціально-політичних орієнтирів на майбутнє, відсутній середній клас, який є соціально-консолідуючою основою держави. Немає й осмисленої для суспільства національної ідеї, якісно нової, сформованої політичної стратегії, якої потребує Україна на нинішньому етапі державотворення. Як наголошує дослідниця М. Пірен, необхідною є спроба утвердження нової моделі політико-управлінської еліти, яка б сприяла злагоди та консолідувала народ на державотвірочні процеси. На думку старшого наукового співробітника Інституту соціології НАН України Любові Бевзенко, політичні й ідеологічні змагання в середовищі еліти мають єдину матеріальну основу – перерозподіл власності, а головне протистояння чітко полягає між тими, хто вже встиг реалізувати свої домагання власності, й тих, які не спромоглися цього досягти. Політичне протистояння елітних груп збуває ідейно-політичну конфронтацію суспільства, розмежує його на ворогуючі політичні табори, провокує перманентні кризові ситуації, які дедалі більше поглиблюють загальну системну кризу.

Подолання відчуженості народу від влади і утвердження пошани до влади та законів – важливе завдання нинішньої трансформації українського суспільства, вирішити яке може тільки легітимна і авторитетна політична еліта. На думку відомого українського політолога Д. Видрича, в Україні потрібно сформувати новий політичний клас, здатний виконати соціально-економічну і зовнішньополітичну сучасну програму, спираючись на внутрішні та зовнішні реалії сьогодення, а не на фантазії та жірквання недалеких політиканів.

Завдання бачиться у виробленні дієвої програми розвитку країни та формуванні загальносуспільних цінностей, які додадуть населенню віри в майбутнє. Від дія суб'єкта політики – еліти, залежить подальший еволюційний чи революційний розвиток політичної системи України.

О.М. НАУМЕНКО,
вісник Інституту політики і етнопольових досліджень
ім. І.Ф. Кураса НАН України